

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Preddiplomski studij: Filozofija/Hrvatski jezik i književnost

Studentica: Žaklina Viljevac

Ljepota kao bezinteresno svidanje

Završni rad

Mentor: doc. dr. sc. Marko Tokić

Osijek, 2012

Sadržaj:

1. Uvod.....	3
2. Mjesto estetike u Kantovom sistemu filozofije.....	4
2.1. Transcendentalna estetika.....	4
2.2. Moć suđenja.....	4
3. Kritika moći suđenja.....	6
3.1. Analitika lijepog.....	7
3.1.1. Prvi momenat suda ukusa: u pogledu kvalitete	7
3.1.2. Drugi moment suda ukusa: u pogledu kvantitete.....	9
3.1.3. Treći moment suda ukusa s obzirom na relaciju.....	10
3.1.4. Četvrti moment suda ukusa: prema modalitetu.....	12
3.1.5. Zaključak analitike lijepog.....	13
4. Analiza slike kroz četiri Kantova momenta lijepog.....	14
5. Kant vs. Hegel.....	17
6. Zaključak	20

1. Sažetak

U ovom se radu govori o Kantovom poimanju ljepote prema djelu Kritika moći suđenja. Kant je svoj filozofski sustav završio estetikom u kojoj je glavni element ljepota koja djeluje kao bezinteresno svidanje. Sud ukusa koji izražava lijepo sastoji se od četiri momenta prema kvaliteti, kvantiteti, relaciji i modalitetu. On se može dati opisno da je lijepo forma koja se sviđa bez interesa, kao svršnost bez svrhe, te nužno vrijedi za svako umno biće. Primjer takvog donošenja suda ukusa jest primjena na crtež Paula Kleea pod nazivom Ancient sounds. Za Kanta je forma ono što čini predmet lijepim, a za Hegela sadržaj te je dana i usporedba oprečnog poimanja umjetnosti.

Ključne riječi: moć suđenja, analitika lijepoga, forma, Hegel, sadržaj

2. Uvod

Jaspers je, proučavajući Kanta, u jednom trenutku izjavio: "Kantov je korak jedinstven u svjetskoj povijesti filozofije. Nakon Platona nije učinjen ni jedan korak na zapadu koji bi u oporj atmosferi mišljenja izazvao tako prekretničke posljedice." ¹

Prekretnica o kojoj je riječ jesu tri Kantove kritike. Te tri kritike odgovaraju na pitanja što je čovjek, što bi trebao znati, što bi trebao činiti i čemu se može nadati.

Utemeljenje estetike kao znanosti Kant započinje jednom definicijom ljepote koja je također dijelom filozofsko-povijesnog obrata, a to je da je lijepo ono što u nama ne izaziva nikakav interes. Lijepo u nama izaziva forma pojedinog predmeta čiju predstavu prosuđujemo.

"Zbog bezinteresnog držanja spram samog predmeta ljudska mašta i razum nisu na spoznajnom poslu, već u slobodnoj igri i ljepota je zapravo ta njihova igra koja u subjektu izaziva osjećaj zadovoljstva. Za današnjeg čovjeka ovakvo shvaćanje ljepote i nije nešto novo, mnogo je umjetničkih djela, likovnih kompozicija koje ne prikazuju predmete, već su slobodna igra boja i linija. Zato se ponekad kaže da je Kant već krajem 18. stoljeća 'anticipirao apstraktnu umjetnost'." ²

¹ Kant, Imanuel, *Kritika čistog uma*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1984., str. 420

² Galović, Milan, *Doba estetike*, Antibarbarus, Zagreb, 2011., str. 28

3. Mjesto estetike u Kantovom sistemu filozofije

2.1. Transcedentalna estetika

Kant estetiku uvrštava na samom početku Kritike čistog uma, objašnjavajući transcendentalnu estetiku. U tom početku Kant još ne govori o "subjektivnoj" estetici. Transcendentalna estetika je znanost o svim načelima osjetilnosti *a priori*. Dvije su čiste forme osjetilnog zrenja koje stoje za ta načela: prostor i vrijeme. Prostor je uvjet mogućnosti (vanjskih) pojava. Vrijeme nam omogućuje predočenje da je nešto istodobno ili u različitim vremenima; kada ta (unutarnja) predodžba ne bi bila zor *a priori*, onda ni jedan pojam ne bi mogao učiniti shvatljivom mogućnost neke promjene. Prostor i vrijeme nam dakle omogućuju osjetilnu spoznaju predmeta – osjetilnost koja je moguća samo ukoliko taj predmet aficira našu dušu (duša se pritom misli kao bezuvjetno jedinstvo mislećeg subjekta).

2.2. Moć suđenja

Sistematska predstava moći mišljenja ima tri dijela: (1) saznanje onoga što je opće (razum u užem smislu), (2) podvođenje posebnog pod opće (moć suđenja, odnosno, razum u širem smislu) i (3) određivanje posebnog onim što je opće (um). Moć suđenja je prema tome postavljanje pojedinačnog na razinu općeg. To opće, pojmovi, djeluju shodno sistemu empirijskih zakona.

Moć suđenja ima transcendentalni karakter – bezgranična raznovrsnost empirijskih zakona i heterogenost prirodnih formi ne pripadaju kauzalnim prirodnim zakonima, već stoje pod općenitijim zakonima i tako tvore empirijski sistem. Razum pak uzima u razmatranje uvjete mogućnosti iskustva u pogledu njegove forme.

Radi svakog empirijskog pojma potrebne su tri samodjelatne radnje moći suđenja: (1) shvaćanje onog što je raznovrsno u opažaju, (2) sažimanje (sintetičko jedinstvo svijesti toga što je raznovrsno u pojmu jednog objekta) te (3) izlaganje onog predmeta koji odgovara tom

pojmu u opažaju. Shvaćanje raznovrsnog nam omogućuje mašta/uobrazilja, sažimanje u jedinstvo vrši razum te izlaganje vrši moć suđenja.

Moć suđenja (posredovanje između osjetilnosti i razuma) ima dvojaku ulogu: (1) objektivno suđenje: proizvođenje pojma i (2) subjektivno suđenje: proizvođenje pojma koje odustaje od proizvodnje pojma u korist naročite ugone. Tema treće kritike jest druga uloga moći suđenja. Djelovanje objektivnog suđenja je odredbeno i u njemu se posebno svrstava pod opće. To su opće karakteristike predmeta, odnosno, pojmovi o njima. Ipak, u subjektivnom suđenju dano je samo ono što je posebno za koje moć suđenja tek treba naći ono što je opće i otuda refleksivan karakter moći suđenja. Kada se odustaje od daljnjeg proizvođenja pojmova, odnosno od spoznaje pojedinog predmeta, u mogućnosti smo iznaći više principe po kojima sudimo da je nešto lijepo zadržavajući se na samoj formi tog predmeta.

3. Kritika moći suđenja

"Moć saznanja na osnovu principa *a priori* možemo nazvati *čistim umom*, a ispitivanje mogućnosti takvog saznanja i uopće njegovih granica – kritikom čistog uma." ³

Tome istovjetno pitanja i problematika koju postavlja treća kritika jesu: (1) posjeduje li moć suđenja također zasebne principe *a priori*, (2) jesu li ti njeni principi konstitutivni ili su samo regulativni (te ne pokazuju nikakvo vlastito područje) i (3) daje li moć suđenja osjećanju zadovoljstva i nezadovoljstva, kao srednjem članu između moći saznanja i moći žudnje, pravilo *a priori*?

Kantova podjela filozofije je podjela na teorijsku filozofiju i praktičnu filozofiju. Među njima je potrebno iznaći princip po kojemu bi se priroda mogla zamisliti tako da se zakonitost njezine forme podudara sa zakonima slobode jer jedino um može biti zakonodavan u području prakse (odnosno slobodnog djelovanja). Kritika moći suđenja, prema određenim tumačenjima, povezuje oba dijela filozofije u jedno.

Pri estetskom spoznavanju predmeta ne koristimo se objektivnim već subjektivnim suđenjem. Objektivno suđenje označuje realnost neke zbilje, odnosno, njime se povezuje predstava s razumom čak i ako je veza osjećanja. Objektivna veza jedino ne može biti osjećanje ugone/zadovoljstva ili neugode/nezadovoljstva predmeta jer ona ne označava ništa o objektu, već subjekt osjeća sam sebe kako ga podražava predstava tog predmeta i to je subjektivno/estetičko suđenje. Puko empirijsko/subjektivno suđenje se odnosi na ugodu koju predstava nekog predmeta proizvodi u nama, dok je rezultat čistog estetičkog suđenja sud ukusa.

Možemo promatrati ljepotu prirode kao izlaganje pojma formalne, čisto subjektivne svrhovitosti, a svrhe u prirodi kao izlaganje pojma realne (objektivne) svrhovitosti, od kojih svrhovitosti jednu prosuđujemo ukusom na estetički način ili osjećanjem ugone/zadovoljstva, a drugu razumom i umom, odnosno, logički prema pojmovima. Navedena podjela je podjela na kritiku estetičke moći suđenja i teleološke moći suđenja o kojoj se u ovom radu neće govoriti.

³ Kant, Immanuel, *Kritika moći suđenja*, Dereta, Beograd, 2004., str. 45

Tablica 1. Podjela⁴

Sve duševne moći	Moći saznanja	Principi a priori	Primjena na:
Moći saznanja	Razum	Zakovitost	Prirodu
Osjećanje zadovoljstva i nezadovoljstva	Moć suđenja	Svrhovitost	Umjetnost
Moć htijenja	Um	Krajnja svrha	Slobodu

3.1. Analitika lijepoga

Spoznavajući pojam o nekom predmetu omogućuje nam da donosimo sudove i definicije koje, nastale u čistom umu, vrijede za sve. Ljepota nije pojmovno prosuđivanje te "zbog toga nije moguće dati pozitivnu definiciju ljepote, nego samo negativnu."⁵ Kant je u Kritici čistog uma temeljno odredio četiri momenta suda – kvalitetu, kvantitetu, modalitet i relaciju pomoću kojih donosimo estetičke sudove (on se kroz sve tri kritike vodio istim principom spoznavanja).

3.1.1. Prvi momenat suda ukusa: u pogledu kvalitete

Da bismo spoznali je li nešto lijepo ili nije, mi ne povezujemo razumom predstavu s objektom radi saznanja, već maštom (možda udruženom s razumom) sa subjektom i s njegovim osjećajem ugone/zadovoljstva ili neugode/nezadovoljstva. Prema tome, sud ukusa nije sud saznanja i nije logički već estetički te njegov odredbeni razlog ne može biti drugačiji nego subjektivan. Čak ako bi dane predstave bile racionalne, ali bi se u jednome sudu odnosile isključivo na subjekt (njegovo osjećanje), onda bi taj sud utoliko uvijek bio estetički.

⁴ Usp. Kant, Immanuel, *Kritika moći suđenja*, Dereta, Beograd, 2004., str. 68.

⁵ Steiner, Marijan, (1997) *Kantova estetika*, *Obnovljeni život*, 52 (6), str. 535.

Kada netko, prema Kantu, donosi estetički sud, tada mu nije stalo do egzistencije te stvari koju prosuđuje, odnosno, nije stvar u tome da se pri sudu ukusa mi ne obaziremo na egzistenciju predmeta (jer nije nam nije stalo do egzistencije predmeta), već je sa sudom ukusa apsolutno nemoguće imati interes o egzistenciji predmeta.

Nasuprot tome, sviđanja koja izazivaju ono što je puko ugodno ili dobro su sviđanja iz interesa. Puko ugodno se primjerice sviđa osjetilima i nema nikakve veze s objektom, ne stoji u službi nikakvog saznanja, pa čak ni onog u kojemu subjekt upoznaje samog sebe. Čim neki predmet smatramo puko ugodnim, mi na taj način izražavamo interes za postojanjem tog predmeta jer razne žudnje, strasti i želje koje pobuđuju naša osjetila čine da taj predmet potrebujemo za ostvarenjem raznih svrha. Zato se ne kaže za puko ugodno samo da se sviđa, već i da zadovoljava. Stvar s dobrim stoji da ono izaziva sviđanje pomoću čistog pojma, dakle, umom. Dva su oblika koja nam se pri tome sviđaju – dobre stvari koje su korisne kao sredstvo i dobro koje je dobro samo po sebi. Postojanje dobra u čistom umu i samo pomoću pojma ne čini uvjetom da bi neki predmet nazvali lijepim. Predmeti ne moraju sadržavati pojam da bi u njima našli ljepotu.

Mi prosuđujemo ono lijepo po refleksiji koja nas dovodi do bilo kojeg pojma i također se takvo sviđanje razlikuje od puko ugodnog koje se potpuno zasniva na osjećaju/čuvstvu. U tome je sadržana i bitna razlika između dobrog i puko ugodnog koje se često poistovjećuje. Puko ugodno, lijepo i dobro označavaju tri različita odnosa predstava prema osjećanju/čuvstvanju ugone/zadovoljstva ili neugode/nezadovoljstva, i mi s obzirom na to osjećanje razlikujemo predmete i vrste predstava jedne od drugih. Puko ugodno znači za nekoga ono što ga zadovoljava, te ima vrijednost i za životinje koje su lišene uma, lijepo znači što mu se jednostavno sviđa, te ima vrijednost samo za ljude, a dobro znači što netko cijeni, odobrava – čemu pridaje neku objektivnu vrijednost, vrijednost za svako umno biće uopće.

Puko ugodno nam se dopada upravo zato jer je puko ugodno. To je primjerice zelena trava, koju kao primjer navodi i Kant. To da je trava zelena jest objektivni osjet, jer je to opažaj jednog predmeta čula, no puka ugoda koju nam stvara zelena boja u trenutku u kojemu odmaramo oči u mirnoći prirodnog okruženja, sklonivši se iz šarenila gradske vrepe koja nas umara, jest subjektivan jer preko njega ne spoznajemo ništa o objektu, već se predmet promatra isključivo prema osjećaju ugone/zadovoljstva (pri tome je isključena bilo kakva objektivna spoznaja predmeta).

Razlika dobrog i ugodnog je u tome što se dobro zasniva na umu, a puko ugodno potpuno na osjetilima. Ako primjerice neko jelo obogatimo raznim začinima, ono izaziva puku ugodu, no istovremeno nije i dobro, jer kad promatramo to jelo posredstvom uma, ono nam se ne sviđa zbog štetnih posljedica za zdravlje. S druge strane, kada nam se nešto što je dobro za zdravlje ne sviđa, primjerice, trčanje, mi i dalje imamo sposobnost vidjeti u tome ono dobro te stoga trčati. Utoliko, sa znanjem koristi dobroga za nas mi ćemo trčati s osjećajem ugone, jer će nam spoznaja o tomu da radimo nešto dobro za zdravlje činiti ugodu. Za razliku od pukog sviđanja koje se odnosi na pojedinačne osobe, dobro bi trebalo vrijediti općenito, no ovakvo dobro, koje se odnosi na naš privatni interes da budemo/postanemo zdravi, uvijek izaziva interes i zato to nije i ne može biti istovjetno s lijepim.

Od ove tri vrste sviđanja samo i jedino sviđanje ukusa koje se naziva ljepota je nezainteresirano i slobodno sviđanje.

Objašnjenje ljepote, izvedeno iz prvog momenta glasi: "Ukus predstavlja moć prosuđivanja jednog predmeta ili neke vrste predmeta pomoću sviđanja ili nesviđanja bez ikakvog interesa. Predmet takvog sviđanja naziva se lijepim." ⁶

3.1.2. Drugi moment suda ukusa: u pogledu kvantitete

"Lijepo je ono što bez pojma izaziva opće sviđanje." ⁷

Bezinteresno sviđanje koje izaziva lijepo mora vrijediti za svakoga. Budući da se sviđanje ne temelji na bilo kakvoj sklonosti ili interesu subjekta prema predmetu, subjekt mora pretpostaviti i vjerovati da postoji razlog da određeni predmet i kod svih drugih subjekata izaziva sviđanje te mu se takva pretpostavka čini uvjerljivom. Ako se nešto sviđa samo nekome, to se ne može nazvati lijepim. Može se dogoditi na primjer da postoji suglasnost među ljudima na razini ugone i da za pojedine ljude kažemo kako imaju ukusa jer dijelimo stvari koje nam izazivaju ugodu – no tu vrijede samo pojedinačna pravila koja su slučajno dovedena u vezu, a ne univerzalna. Zbog kvalitete bezinteresnosti koje sviđanje nosi

⁶ Kant, Immanuel, *Kritika moći suđenja*, Dereta, Beograd, 2004., str. 78

⁷ Kant, Immanuel, *Kritika moći suđenja*, Dereta, Beograd, 2004., str. 84

u sebi, mora sadržavati neki temelj koji će vrijediti za svakoga. To je ostvarivo u analogiji s logičkim sudovima koji bezuvjetno vrijede, pa onda tako vrijede i za sve – takav je i čisti estetički sud. U pogledu puke ugone pak, svaki čovjek ima vlastiti dojam dopadljivosti.

Iako su dvije vrste ugone – (1) puka ugon: estetički empirijski sud, odnosno, prijatnost ili dopadljivost i (2) ukus: čisti estetički sud, odnosno ljepota – puka ugon donosi samo sudove na osobnoj razini, a ukus donosi općevažeće (javne) sudove (s obzirom na odnos predstave tog predmeta prema osjećaju ugone/zadovoljstva i neugode/nezadovoljstva). U pogledu logičke kvalitete svi sudovi ukusa su pojedinačni sudovi.

Svaki objektivan odnos može se samo zamisliti, ali ukoliko je prema svojim uvjetima subjektivan, on se ipak može osjetiti u djelovanju na duševnost, o jednom odnosu koji ne uzima za temelj nikakav temelj i nije moguća nikakva druga svijest na temelju osjećanja onog djelovanja koja se sastoji u olakšanoj igri obje duševne moći (mašte i razuma) oživotvorenoj svojom uzajamnom suglasnošću. Usuglašava se uvjetima one općosti koja sačinjava posao razuma uopće, dovodi moć spoznaje u točan sklad koji zahtijevamo radi svake spoznaje, i koji uslijed toga smatramo da vrijedi za svakoga tko je u mogućnosti da sudi razumom i osjetima zajedno.

3.1.3. Treći moment suda ukusa s obzirom na relaciju

"Ljepota je forma svrhovitosti jednog predmeta, ukoliko se ona na njemu opaža bez predstave o nekoj svrsi." ⁸

Radi se dakle o svrhovitosti forme predmeta, a ne predmetnoj svrhovitosti. Forma predmeta koji prosuđujemo lijepim ima svrhu da nadražuje našu dušu.

"U Kanta naglašavana formalnost lijepoga u prirodi i umjetnosti povlači za sobom u likovnim umjetnostima estetičko favoriziranje crteža, obrisa i lika, nasuprot koloritu, sadržaju i građi." ⁹

⁸ Kant, Immanuel, *Kritika moći suđenja*, Dereta, Beograd, 2004., str. 96.

⁹ Zoller, Gunter, *Kritički duh*, Matica hrvatska, Zagreb, 2012., str. 272.

Boje, dakle, već spadaju u draži. Svaka forma predmeta osjeta je ili oblik ili igra (ili igra mnogih oblika u prostoru ili prosta igra mnogih osjeta u vremenu). Ljepoti doprinose čistoća boja u crtežu i tonova u kompoziciji.

Kvalitativna savršenost je potpunost svake stvari u njenoj vrsti i predstavlja čist pojam veličine, odnosno, sve što stvar treba sadržano je u toj stvari. No, ponovno, estetski sud ne ukazuje ni na kakvu osobinu predmeta, nema povezanosti s pojmovima, već jedino sa svrhom forme predmeta.

U problematiziranju svrhovitosti Kant promišlja i o idealu ljepote koji objašnjava kao najuzvišeniji uzor, prauzor ukusa je jedna čista ideja koju svatko mora proizvesti u samome sebi i prema kojoj se mora prosuđivati sve što je objekt ukusa, što predstavlja primjer prosuđivanja ukusom, pa čak i ukus nekog drugog. Ideja znači jedan pojam uma, a ideal predstavu nekog pojedinačnog bića kao adekvatnog ideji. Ta jedna čista ideja se može bolje nazvati ideal lijepoga koji mi ne posjedujemo ali težimo da ga proizvedemo – to će biti samo jedan ideal mašte. Nasuprot idealu postoji normalna ideja kao ideja roda, neka srednjost, normalnost do koje dolazimo maštom i brojnim uspoređivanjima/preklapanjima slika koje smo iskustvom do tada doživjeli. Ali ta normalna ideja nije izvedena iz proporcija uzetih iz iskustva kao iz određenih pravila, već su pravila prosuđivanja moguća tek na osnovu te normalne ideje.

Od normalne ideje lijepog se razlikuje također njegov ideal koji se može očekivati jedino na ljudskom liku. Na tom liku ideal se sastoji u izrazu onoga što je moralno – to u nama izaziva sviđanje. Vidljivi izrazi moralnih ideja na liku vidljivi su na tjelesnom izrazu (kao posljedica onoga što je unutrašnje). Točnost takvog jednog ideala ljepote pokazuje se u tome što on nijednom osjetnom podražaju ne dozvoljava da se miješa u sviđanje koje njegov objekt izaziva, a ipak pretpostavlja da za njega ima jedno veliko interesiranje – prosuđivanje prema jednom takvom mjerilu nikada ne može biti čisto estetsko, te također prosuđivanje prema nekom idealu ljepote ne predstavlja neki čisti sud ukusa.

3.1.4. Četvrti moment suda ukusa: prema modalitetu

"Lijepo je ono što se bez pojma saznaje kao predmet nekog nužnog sviđanja." ¹⁰

Sviđanje je nužna posljedica jednog objektivnog zakona i ne znači ništa drugo do to da je naprosto potrebno da se postupa na određeni način. Mi zahtijevamo da se svaki čovjek s nama složi jer mi imamo za to jedan princip koji je svima nama zajednički. Taj princip je ideja jednog općeg osjeta. Sudovi ukusa moraju imati neki subjektivan princip po kojem se na osnovi osjećanja, a ne na osnovi pojmova, donose odluke što se sviđa, a što ne, pa ipak na opće važeći način. No takav jedan princip bi se mogao promatrati samo kao neko zajedničko osjetilo koje se bitno razlikuje od zdravog razuma koji se ponekad također smatra zajedničkim osjetilom (*sensus communis*). Dakle, samo pod pretpostavkom zajedničkog osjetila (ne nekog vanjskog osjeta, već je to djelovanje koje proizlazi iz slobodne igre naših moći saznanja), mogu se donositi sudovi ukusa.

Postoje razlozi zbog čega možemo pretpostaviti neko zajedničko osjetilo. Spoznaje i sudovi primjerice moraju biti takvi da ih se može priopćiti na opći način jer nema drugog načina na koji bi se podudarali s objektom. Ako spoznaje trebaju biti takve, onda i duševno stanje mora biti takvo. Duševno stanje je slaganje moći spoznaje s nekom spoznajom uopće; to je ona proporcionalnost koja pripada jednoj predstavi preko koje nam se predmet nadaje da bi iz te proporcionalnosti nastala spoznaja. To se uvijek događa kada neki predmet koji spoznajemo posredstvom osjeta putem mašte povezuje ono što je raznovrsno, a mašta putem razuma tu raznovrsnost stavlja u jedinstvo u pojmovima. Iako to slaganje moći ima različit srazmjer, mora postojati jedan koji je najpovoljniji i mašti i razumu (duševnim snagama), a to se nadalje može odrediti samo i jedino osjećanjem (a ne na osnovu pojmova). Dakle, i to osjećanje mora biti moguće priopćiti na opći način, a opće priopćivanje nekog osjećanja pretpostavlja neki zajednički osjet – on se s razlogom pretpostavlja. Zaključak je da nužnost općeg suglašavanja koja se zamišlja u svakom sudu ukusa je subjektivna nužnost koja se pod pretpostavkom jednog općeg čula zamišlja kao objektivna.

"...Kantu je do ideje zajedničkog osjetila stalo do načelnog uzimanja u obzir drugog (u idealnom slučaju: svih drugih) u (teoretskoj) *spoznaji*, i to posebno u tvorbi suda. Opće

¹⁰ Kant, Immanuel, *Kritika moći suđenja*, Dereta, Beograd, 2004., str. 99.

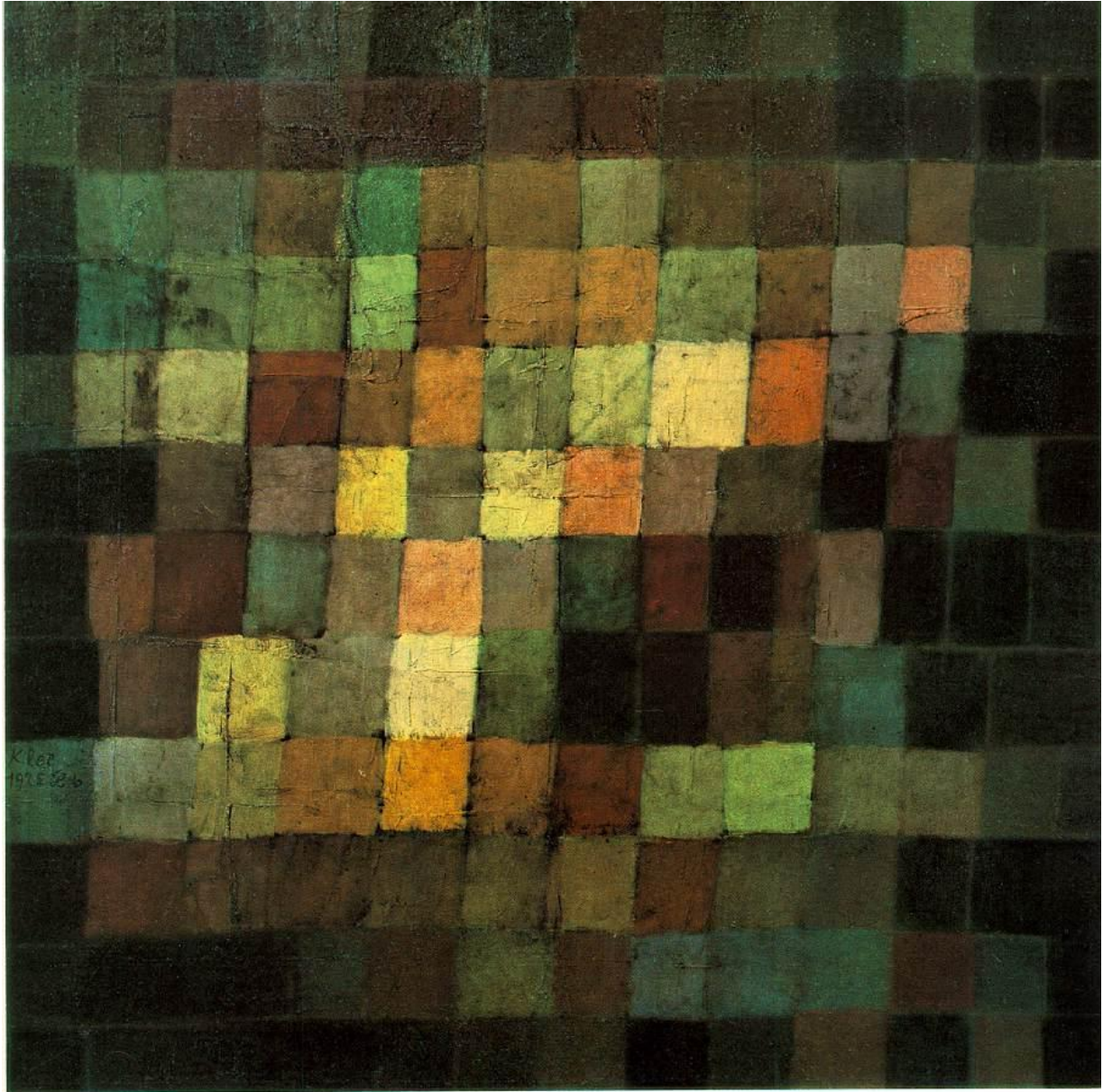
osjetilo kao ideja stavlja suđenje pod normativni uvjet da čovjek u svojoj refleksiji i u mislima (a priori) u obzir uzima način predočivanja svakog drugog, kako bi svoj sud *takoreći* držao uz ukupni ljudski um."¹¹

3.1.5. Zaključak analitike lijepoga

Definiciju ljepote koja je dana kroz četiri momenta suda možemo dati opisno: lijepo je forma koja se sviđa bez interesa, kao svršnost bez svrhe, te nužno vrijedi za svako umno biće. To da je ljepota bezinteresno sviđanje može povezati sva četiri momenta jer se na njemu temelje ostali. Ukoliko bi spoznavali ljepotu na osnovi sadržaja, to bi značilo postojanje interesa za egzistencijom predmeta i svršnost sa svrhom, također takav estetski sud bi bio čisto subjektivan bez realnog očekivanja da bi se netko drugi usuglasio s tim sudom, osim ako se ne bi radilo o pukoj slučajnosti.

¹¹ Zoller, Gunter, *Kritički duh*, Matica hrvatska, Zagreb, 2012., str. 21-22.

4. Analiza slike kroz četiri Kantova momenta lijepog

Slika 1. Paul Klee – Ancient sounds

Kao što je opisano u prethodnim poglavljima, da bi umjetničko djelo bilo lijepo, prema Kantu ono mora zadovoljavati četiri momenta prosudbe lijepoga. Ta četiri momenta su suđenje prema kvaliteti, kvantiteti, relaciji i modalitetu.

Ono što se sviđa ne zavisi u potpunosti od razuma, ne sviđa se na način pukog svidanja i nema interesa. Istinski je lijepo dakle kada nemamo koristi od toga i kada u to ne uključujemo poimanje. Ukus, odnosno, osjetilo ljepote može biti neobrazovano ako se proglašavajuće lijepo odnosi na interes za egzistencijom.

Umjetnost, kao ono što uvjetuje nastajanje ukusa, ne smije zavisiti od pojmova, odnosno, poimanja. Utoliko je posrijedi ono koje se odnosi na pojmovno ništa. Kada u umjetnosti donosimo sud, ne donosimo ga na osnovi sadržaja, već forme predmeta. Ako se postavi pitanje: Što znači ono što vidimo? – odgovor mora glasiti – Ništa. Tek tada gledamo na način onoga što od nas zahtijeva prava umjetnost koja ne ovisi o poimanju.

Utoliko ono što je lijepo na umjetničkom djelu jest određeno samim gledanjem forme, pri čemu tako gledajući ne donosimo zaključke o sadržaju koji je prisutan u toj formi. Forma umjetničkog djela ovisi o izgledu linije, redoslijedu linija, ploha i slično, no to je ono najteže gledati. Čistu liniju ili plohu nekog predmeta je teško gledati, jer smo naviknuti da na predmetu ne gledamo formu (liniju ili plohu), već da predmet koji gledamo najprije imenujemo prema nekom pojmu, upisujući mentalne predstave, odnosno, pojmovna značenja u to što gledamo. Primjerice, ako je pred nama šalica za kavu, mi ne osvještavamo u pogledu njezinu formu: duboko penetriranu masu i plošno istanjenje mase, već kažemo da vidimo šalicu za kavu. No “šalica za kavu“ je pojam, a mi to, zapravo, ne možemo vidjeti, jer pojam se ne može vidjeti očima; pojam je proizvod razuma.

Pri donošenju suda ukusa osvještujemo cjelinu ljepote kroz linije i plohe, u glazbi bi to bio zvuk i ritam, a u kiparstvu je bitan odnos mase i prostora.

Na Kantovoj se estetici temelji moderna umjetnost avangarde i ekspresionizma. Jedan od predstavnika tog razdoblja jest Paul Klee čija će slika *Ancient sounds* biti primjer čistog estetskog suđenja.

Kako je već rečeno, sud ukusa mora biti obrazovan. Nekom nasumičnom laiku Kleeova slika ne samo da neće predstavljati nešto lijepo, već će ju dapače smatrati ružnom, jer neće moći vidjeti u njoj ono što ona jest: čista forma. On će, naprotiv, i dalje pokušavati učitavati svoje mentalne predstave u nju.

Navedena je slika pravi primjer jednog takvog umjetničkog djela kojeg je moguće promatrati kroz sva četiri momenta suda ukusa. Kada izuzmemo sadržaj, jedino što možemo na slici promatrati jest približno pravilan redosljed linija koje tvore mnogo manjih ploha. Plohe su potpuno uklopljene jedna do druge i ne ostavljaju mjesta ni za kakve "dodatke", to jest, slika daje osjećaj cjeline i ravnoteže. Taj osjećaj je upravo sud ukusa kojim možemo izreći da je slika lijepa.

Klee uvelike olakšava dolaženje do tog suda jer je teško upisivati vlastite sadržaje u njegova djela ili imati potrebu za egzistencijom prikazanih ploha i linija na njegovim djelima, budući da jedino što one prikazuju jest forma bez sadržaja. Samo na osnovi sadržaja mi možemo upisivati pojmovno značenje. A ovdje izostaje sadržaj.

Lijepa je uvijek jedino forma.

5. Kant vs. Hegel

Kant i Hegel zajedno tvore dvije mogućnosti estetike, to jest, svaki je od njih objasnio polazišta estetiku na dvije suprotstavljene strane. Kant za polazište u estetici uzima formu, dok Hegel sadržaj.

Potrebno je naznačiti da je umjetnost kod Hegela tek prvi stupanj apsolutnog duha, ukoliko se apsolutni duh izražava u ljudskom duhu koji se treba prevladati. U svom razvoju, apsolutni duh sebe treba osloboditi sebepoznavanja na osnovi zora. Sebepoznavanje apsolutnog duha na osnovi zora jest umjetnost. A u umjetnosti postoji ravnoteža sadržaja i forme, koja je ostvarena u klasičnom kiparstvu. Apsolutni duh, prema Hegelu, na ovoj razini još nikako ne može biti primjereno spoznat od sebe, jer se primjereno samospoznaje putem pojma, a ne zora.

Umjetnost je zorna. Početak umjetnosti kod Hegela je potreba za uprizorenjem apsolutnog duha sebi samome, kao Boga, odnosno, svođenje onog beskonačnog u područje konačnog ili zornog, odnosno osjetilno pojavljivanje ideje.

Umjetnost se razvija i nadvladava tako što se svaki njezin stupanj razvoja negira, te se postavlja novi viši, ovisno o potrebi razvoja duha. Na taj način Hegel razvoj duha prikazuje kroz 3 forme umjetnosti: simbolička, klasična i romantička. U simboličkoj formi ideja još uvijek nema svoju individualnost koju zahtjeva umjetnički ideal jer je simbolička apstrakcija naspram vanjskog lika nedovoljna i slučajna. U drugoj formi je prikazano odgovarajuće predstavljanje ideje, ostvaren je ideal umjetnosti kroz ujedinjenje biti i njoj odgovarajuće forme, no razvoj tjera duh da pređe u novi oblik koji je prikazan u romantičkoj umjetnosti gdje forma postaje ravnodušna vanjska stvar, jer sadržaj zahtjeva više nego što može pružiti forma (tjelesni prikaz) te se u korist produbljiivanja sadržaja ideje ponovno dolazi do rastavljanja sadržaja i forme, te utoliko do kraja umjetnosti i početka religije.

Ovakav sistem jest historijski prikaz umjetnosti. U njemu svaki umjetnički oblik prelazi u neki drugi, čime se može nagovijestiti kraj umjetnosti. Postavlja se pitanje u što prelazi romantični umjetnički oblik. Na silu se pokušava uobličiti ono beskonačno, a posljedica toga jest uništavanje.

Umjetnost se "ne može duhovno savršeno prikazati na materijalnom području. Možemo to sebi predočiti u nešto svakidašnjim stvarima ako kažemo da je umjetnost pokušaj jednog nejednakog para, naime, duha i materije, da zajedno dođu do identifikacije, ali taj je pokušaj uvijek nanovo osuđen na propast."¹²

Umjetnost je s Hegelom završena, a kod Kanta se upravo radi o suprotnom, o razotkrivanju počela umjetnosti. Umjetnost je kod Kanta svezremenska jer se u čistoj formi predmeta ostvaruje čistoća od razumskih pojmova. Pomoću čiste mašte omogućeno je vezivanje predstava koje su tako usklađene da se ne želi i ne može odustati od takvog vezivanja. To nije stvar jednog historijskog trenutka, niti nekog naroda, primjerice, samo Grka.

Ipak, ne možemo smatrati da kod Hegela svršetak umjetnosti znači također i njen kraj i da više ničim novom u umjetnosti nema mjesta. Tako gledajući, ničeg novog nije nikada ni bilo jer je u apsolutu već unaprijed određeno sve njegovo kretanje.

Kretanje apsolutnog duha, kako je već spomenuto, jest potreba umjetnosti za istinitim zadovoljavajućim odnosom sadržaja i forme. Za razliku od Kanta, koji na razini čistog estetskog suđenja potpuno izuzima sadržaj u gledanju, Hegel, unatoč tome što smatra da se forma i materijalno moraju prevladati, uzima u obzir formu jer je to jedini način da se ideja osjetilno sazna. No ta forma je, zapravo, u harmoničnom jedinstvu sa sadržajem. A prema Kantu, sadržaj, ako se spoznaje u onome zornom/osjetilnom prema značenju, nužno jest ono što onemogućuje čisti sud ukusa: – ljepotu/umjetnost.

No Kanta pritom ne možemo smatrati utemeljiteljem formalizma, jer se kod njega ne radi o pukoj formi predmeta, već čistoj formi koja oslobađa. Može se reći kako se na Kantovoj estetici temelji apstraktna umjetnost jer se upravo u čistom prikazivanju forme odvija čistoća od bilo kojih mentalnih predstava.

Unatoč tomu što Hegel govori o svršetku umjetnosti, i on je utjecao također na moderno stanje u umjetnosti. "Dvije su pojave koje su se u tom vremenu oblikovale, naime razvoj i nastanak muzeja i razvoj znanosti o umjetnosti."¹³

¹² Schneider, Helmut (1997) Hegelova estetika - Metafizika i svršetak umjetnosti, *Obnovljeni život*, 52 (1), str. 80.

¹³ Schneider, Helmut (1997) Hegelova estetika - Metafizika i svršetak umjetnosti, *Obnovljeni život*, 52 (1), str. 82.

Na obje pojave Hegel je imao izuzetan utjecaj u pogledu historijskog razvoja umjetnosti od antike do novog vijeka.

6. Zaključak

Nakon Kanta više nije bilo moguće promišljanje o stvarima na drugačiji (prijašnji) način. Njegov originalan stav o ljepoti preuzimaju mnogi moderni umjetnici, čije se apstraktno umjetničko djelo niti ne može ispravno shvatiti bez razumijevanja Kantove analitike lijepoga.

U pogledu četiri momenta suda ukusa definicija ljepote bi glasila da je lijepo forma koja se sviđa bez interesa, kao svršnost bez svrhe, te nužno vrijedi za svako umno biće. Sudom je ukusa Kant uspio podići estetiku na razinu svevremenosti, dok Hegel postavlja svojevrsan završetak umjetnosti. U središtu je Kantove filozofije forma, to jest, ono po čemu prosuđujemo ljepotu nekog predmeta. Jedino forma predmeta očišćena od svih razumskih pojmova jest ono što može biti lijepo.

Nasuprot Kantu, Hegel ono lijepo pronalazi u sadržaju. U Kantovom sistemu riječ je o sintezi razumske i osjetilne spoznaje, dok Hegel na estetiku gleda kao alat jedinstva teorijskog i praktičkog. Cilj im je obojici isti – da uspostave vezu između osjetilnog i pojmovnog.

Literatura:

Galović, Milan. (2011.) *Doba estetike*. Zagreb: Antibarbarus

Kant, Imanuel. (1984.) *Kritika čistog uma*, Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske

Kant, Immanuel. (2004.) *Kritika moći suđenja*. Beograd: Dereta

Schneider, Helmut (1997.) *Hegelova estetika - Metafizika i svršetak umjetnosti*, *Obnovljeni život*, 52(1) URL: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=3239 (2012-01-08)

Steiner, Marijan, (1997.) *Kantova estetika*, *Obnovljeni život*, 52 (6) URL: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=3182 (2012-01-08)

Zoller, Gunter. (2012.) *Kritički duh*. Zagreb: Matica hrvatska

Prilozi:

Slika 1. Paul Klee, Ancient sounds

URL: <http://www.sai.msu.su/wm/paint/auth/klee/klee.ancient-sound.jpg> (2012-01-08)